

Pedagogy

- Ogorodniychuk, 2008 – Ogorodniychuk I. A. Diagnostics of levels of legal competence / I.A.Ogorodniychuk // Scientific Bulletin of the Southern Ukrainian State Pedagogical University named after. KD Ushinsky: Sb. sciences Ave. – Odessa, 2008. – P. 220–226.
- Pikush, 2013 – Pikush A. A. Petrikovsky painting. (A short essay on the history of Petrikov painting.) / A. A. Pikush // Manuscript. Petrikivka, Scientific-record keeping archive of DNIM, 2013. – 245 p.
- Revenko, 2007 – Revenko I. V. Artistic and aesthetic competence of the teacher as an indicator of his professional culture / I.V Revenko // Arts and Education. –2007. – No. 3. – P. 139–146.
- Yalanska, 2012 – Yalanska S. Creative competence of a teacher as a condition for the effectiveness of professional activity / S. Yalansky // Aesthetics and ethics of pedagogical action. K. : – 2012. – Issue 4. – P. 81–83.

УДК 37 (09) + 371.01

Людмила Левицька

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається проблема взаємовідносин учителя й учня, взаємодії в педагогічному колективі у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Аналізується теоретико-практичний досвід В. Сухомлинського щодо організації діяльності вчителя і його взаємовідносин з дітьми; вичленюються і характеризуються форми та методи, що сприяють формуванню в учнів позитивної мотивації навчання, умінь і навичок активної самостійної пізнавальної діяльності. Аналізуються психолого-педагогічні погляди вченого на особистість вчителя та його професійну підготовку; висвітлюються методи В. Сухомлинського в роботі з педагогічно занедбаними учнями. Розкривається сутність індивідуального підходу до вихованців, особливості спілкування вчителя та учня у спадщині В. Сухомлинського. Аналізується досвід практичної діяльності В. Сухомлинського у Павлівській школі: аспекти всебічного виховання учнів та особливості роботи вченого з учительським колективом; необхідність організації педагогічно продуманих гуманістичних взаємин у шкільному колективі, оснований на духовності та доброзичливості, взаємній повазі і взаємному довір'ї. Показується можливість творчого застосування ідей В. Сухомлинського на сучасному етапі відродження національної школи.

Ключові слова: *взаємовідносини учитель-учень, спілкування-діалог, ділове спілкування, види уроків, комунікативні вміння, стиль спілкування, засоби педагогічного впливу.*

The article deals with the problem of the relationship between the teacher and student, the interaction in the pedagogical team in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky. The theoretical and practical experience of V. Sukhomlynsky concerning the organization of the activity of the teacher and his relationships with children is analyzed; characterized by the forms and methods that contribute to the formation of positive motivation in learning, skills and abilities of active independent cognitive activity in the students.

The psychological and pedagogical views of the scientist on the personality of the teacher and his professional training are analyzed; The methods of V. Sukhomlynsky's work in work with pedagogically neglected pupils are covered. The essence of the individual approach to pupils is revealed; features of communication between teacher and student in the legacy of V. Sukhomlynsky. It was revealed that the scientist identified the features of the relationship between the teacher and the student, characterized the types of communication: communication-dialogue, intellectual and business communication; Psychologically substantiated types of lessons were developed that gave the teacher the opportunity to establish unconventional relationships with a pupil - a lesson of thinking, a lesson-game, a lesson-fairy tale. It is noted that the daily communication between the teacher and the student, their cooperation in the educational work of V. Sukhomlynsky, depending on the business qualities of the teacher, the direction of his interests, appraisal orientations, from his emotional and mental state.

The development of psychologically grounded requirements for the communicative skills and abilities of the school teacher is determined by the teacher-innovator: the ability to evaluate the

pedagogical situation promptly and correctly, penetrate into the inner world of the students, orient themselves in the external manifestations of his psychological state, effectively use the word as a means of persuasion of the students, able to manage their emotions.

The experience of V. Sukhomlynsky's practice in Pavlyshii school is analyzed: aspects of comprehensive education of pupils and peculiarities of work of a scientist with a teacher collective; democratic style of relationship between a teacher and a schoolboy; creation of conditions for the teacher to improve his communicative qualities; the need for organizing a pedagogically thought-out humanistic relationship in a school team based on spirituality and benevolence, mutual respect and mutual trust. The possibility of creative application of the ideas of V. Sukhomlynsky at the present stage of the revival of the national school is shown.

Keywords: *teacher-student relationship, dialogue-dialogue, business communication, types of lessons, communicative skills, communication style, means of pedagogical influence.*

Постановка проблеми. В умовах демократичного оновлення національної освіти в Україні, творчого пошуку шляхів і засобів покращення навчально-виховної роботи середньої і вищої школи підвищився інтерес до вивчення та використання прогресивної історико-педагогічної спадщини українських просвітителів. Набувають актуальності дослідження різних аспектів педагогіки співробітництва, яка сприяє встановленню повноцінних міжособистісних взаємовідносин у педагогічних колективах шкіл та закладів вищої освіти. Біля витоків розробки теоретичних ідей та практики педагогіки співробітництва стояв видатний український педагог-новатор В. Сухомлинський, гуманістична спадщина якого успішно реалізується багатьма прогресивними вітчизняними та зарубіжними вченими і вчителями.

Вивчення багатющої спадщини В. Сухомлинського переконує в тому, що, незважаючи на відсутність у нього праць, спеціально присвячених темі співробітництва вчителя та учнів, сама ця ідея була однією з головних серед тих, що пронизували всю творчість видатного вченого і педагога-практика. Ідея взаємодії в педагогічному колективі, що визначала гуманістичну суттєвість усієї спадщини В. Сухомлинського, втілилась у роздумах вченого над змістом, формами та засобами організації діяльності вчителя і його взаємовідносин з дітьми.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наявність значної кількості теоретико-педагогічних, художньо-публіцистичних праць свідчать про різнобічний інтерес письменників, публіцистів, вчених-педагогів та вчителів до багатой на цінні ідеї творчої спадщини В. Сухомлинського.

Головні етапи життєвого шляху В. Сухомлинського, становлення та розвиток його літературно-творчої діяльності, її особливості розкриваються у художніх творах (І. Драч, Б. Тартаковський, І. Цюпа та ін.) та документальних нарисах письменників та публіцистів (К. Григор'єв, В. Князюк, Г. Мединський, С. Соловейчик, Б. Хандрос та ін.) [Сухомлинська, 2008: с. 893].

Аналізу психолого-педагогічних поглядів вченого на особистість вчителя та його професійну підготовку присвячені публікації Ю. Азарова,

Л. Бондар, С. Лашина, В. Юркевич. Загально-педагогічні питання формування особистості учнів розглядають у своїх працях М. Богуславський, З. Равкин, О. Сухомлинська [Сухомлинська, 2008: с. 893].

Методи В. Сухомлинського в роботі з педагогічно занедбаними учнями аналізували Е. Натанзон, В. Поройков, Г. Баркін, Л. Дворникова; зупинялися на тлумаченні вченим індивідуального підходу до вихованців. Організаційно-педагогічна діяльність В. Сухомлинського знайшла відображення у роботах Г. Волкова, В. Войтка, М. Дмитрієва, М. Кодака, В. Святотця.

Деякі теоретичні та методичні питання спілкування у спадщині В. Сухомлинського висвітлені у працях Н. Буганова, В. Бітуєва, А. Леонтєва, Д. Ніколенка та ін. Філософсько-світоглядні основи педагогічних поглядів діяльності В. Сухомлинського розглядали у своїх працях І. Зязюн, Н. Карпова, Є. Родчанін, Л. Сіднев.

Психолого-педагогічні проблеми теоретичної та методичної спадщини вченого, його практичну діяльність у Павлівській школі розглядають Л. Абрамова, Р. Позенкевич, В. Свиридова, А. Невмержицький, І. Остапівський, К. Юр'єва.

Зарубіжні вчені аналізують морально-гуманістичну спадщину В. Сухомлинського (В. Іфферт, Є. Гартман (ФРН)). Порівняльний аналіз ідей В. Сухомлинського і поглядів представників світової психолого-педагогічної думки провів Х. Франгос (Греція). Різні аспекти всебічного виховання учнів у Павлівській школі та особливості роботи вченого з учительським колективом розглядалися болгарськими дослідниками Пенка Лазаровою, Лучіяном Мілковим.

Мета статті – аналіз та оцінка взаємовідносин та особливостей організації діяльності учителя й учня у спадщині В. Сухомлинського. Для досягнення мети визначено завдання: 1) проаналізувати теоретичні погляди В. Сухомлинського на зміст та організацію взаємовідносин учитель-учень; 2) вивчити досвід організації взаємовідносин учитель-учень у навчально-виховному процесі Павлівської школи; 3) виявити основні форми підготовки вчителів Павлівської школи до педагогічно доцільних взаємовідносин з учнями і можливості їх творчого використання в сучасних умовах. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичні положення про місце вчителя в суспільстві та його вплив на формування особистості і необхідність творчого підходу до вивчення та використання прогресивної спадщини минулого, накопиченої в працях та діяльності вітчизняних і зарубіжних педагогів та вчителів-практиків.

Виклад основного матеріалу. В. Сухомлинський у своїх працях використовував такі поняття, як «спілкування», «взаємовідносини», «взаємодія», «стосунки». Так, у праці «Методика виховання колективу» він дав таке визначення «спілкуванню»: «людське спілкування – це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині» [Сухомлинський, 1971: с. 18]. При цьому слід зазначити, що, якщо в

сучасній психолого-педагогічній літературі зміст кожного з названих понять визначено чітко, то В. Сухомлинський терміни «взаємовідносини», «взаємодія», «стосунки» використовував як синоніми до поняття «спілкування» [Мамчур, 1998: с. 56-58]. Аналіз друкованих праць педагога-новатора дав змогу виявити основні вимоги до змісту та організації взаємостосунків між учителем та його учнями, які він вважав найбільш педагогічно доцільними: духовність, взаємоповага, доброзичливість, взаємна довіра. Згідно глибокого переконання вченого внаслідок духовної єдності вчителя та його вихованців, взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань, взаємного духовного збагачення в цілому процес навчання не зводиться до механічної передачі знань, а виливається в багатогранні відносини, під час яких вчитель не тільки передає учням знання, але і свій погляд на життя, своє ставлення до дійсності [Дубінка, 1998: с. 53].

В. Сухомлинський взаємоповагу вбачає у об'єктивному ставленні вчителя до наслідків роботи учня, його недоліків та досягнень, урахування прав стосовно один одного, уважне ставлення до переконань і прагнень, чутливість, делікатність. Взаємоповага виявляється й у об'єктивному оцінюванні якостей один одного і на цій основі високій вимогливості [Білецька, 1992: с. 65].

Однією із складових взаємостосунків вчителя та дітей, за переконанням вченого, є доброзичливість, тобто взаєме бажання добра, розумна доброта: наголошував на важливості сприйнятливості дітей до доброзичливості вчителя, на необхідності виховувати доброзичливий «стан душі» самого учня. Доброзичливість педагога, насамперед, повинна бути спрямована на розумову працю дитини. У цьому випадку вчитель зрозуміє усі сильні та слабкі сторони її особливості, відчує тонкощі розумової праці учня, розвиватиме почуття його власної гідності. Невід'ємним компонентом змісту педагогічно доцільних взаємостосунків В. Сухомлинський вважав взаємну довіру, яка передбачає віру учня у справедливість учителя навіть тоді, коли його особиста позиція не повністю збігається з поглядами наставника. У своїх працях вчений розробив та експериментально перевірів види занять, що створювали для учителя можливість установлювати з учнем нетрадиційні взаємини – урок мислення, урок-гру, урок-казку. Він дав також докладну характеристику таких видів спілкування у навчальному процесі, як: інтелектуальне ділове спілкування і спілкування-діалог. У ситуації спілкування «учитель-учень» В. Сухомлинський зазначав на необхідності визнання обумовленої рівності позицій педагога та школяра, активної ролі учня у пізнавальному процесі: «вихованець є найбільш близьким помічником педагога у здійсненні складного, багатогранного процесу виховання і навчання [Сухомлинський, 1961: с. 17]. Згідно з поглядами вченого активність учня у спілкуванні допомагає вчителю організувати той необхідний психологічний контакт, без якого не може бути продуктивної взаємодії, забезпечує ефективність реалізації обраних

педагогом методів та форм навчання. Як справжній майстер встановлення людських взаємин і безпомилкової педагогічної взаємодії В. Сухомлинський рекомендував враховувати і той факт, що для молодшого школяра час збігає зовсім по іншому, не так, як для дорослого, що у нього свій вимір часу. В зв'язку з цим учителю важливо знати особливості уваги дитини цього віку і будити те, що в психології називається «мимовільна увага». Тому В. Сухомлинський і рекомендував проведення комбінованих уроків, для яких характерним є творчо продумані взаємовідносини, що виключають монотонність [Сухомлинський, 1961: с. 18].

У своїх роботах Василь Олександрович показав наявність протиріч у становленні особистості 12-15-літніх підлітків і запропонував учителям ефективну систему організації педагогічно доцільних взаємин з учнями цього віку. Він рекомендував організувати таку комунікативну ситуацію, яка вимагала б розумового напруження, виключала б заучування, механічне запам'ятовування, давала б можливість, «мислячи, пізнавати і, пізнаючи, мислити» [Сухомлинський, 1961: с. 17]. Вчений закликав учителів з особливою увагою стежити за тональністю свого звертання до дітей: виступав проти надмірного збудження психіки школярів підвищеним тоном. Вивчення досвіду організації взаємин учитель-учень показує, що Павлівська школа була психолого-педагогічною лабораторією, на базі якої В. Сухомлинський експериментально перевіряв свої теоретичні розробки з питань педагогічного спілкування.

Висновки. Вивчення і аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського дозволяє стверджувати, що вчений у своїх працях активно досліджував теоретичні питання, пов'язані з взаєминами учитель-учень; розробив організаційно-педагогічну систему, яка сприяла встановленню демократичного стилю взаємин між педагогом і школярем, створила умови для підвищення учителем його комунікативних якостей. Виявлено, що вченим були визначені головні особливості взаємовідносин учителя з учнем, була дана всебічна характеристика таким видам спілкування, як: спілкування-діалог, інтелектуальне і ділове спілкування; розроблено психологічно обгрунтовані своєрідні види уроків, що давали учителю можливість установлювати з учнем нетрадиційні взаємини – урок мислення, урок-гра, урок-казка. Вчений запропонував учителям теоретично обгрунтовані, апробовані на практиці методичні рекомендації по врахуванню індивідуальних і вікових особливостей школярів при встановленні з ними емоційно-інтелектуальних взаємин на уроках.

Відзначено, що повсякденне спілкування учителя з учнем, їх співпрацю в навчально-виховній роботі В. Сухомлинський перш за все ставив у залежність від ділових якостей учителя, направленості його інтересів, оціночних орієнтацій, від його емоційного і психічного стану. Педагогом-новатором були розроблені психологічно обгрунтовані вимоги до комунікативних навичок і умінь шкільного вчителя: уміння оперативно і правильно оцінювати педагогічну ситуацію, проникати у внутрішній світ

учнів, орієнтуватися у зовнішніх проявах його психологічного стану, ефективно використовувати слово як засіб переконання школярів, уміло керувати своїми емоціями.

В. Сухомлинський переконливо показав, що стиль спілкування учителя, характер взаємостосунків, що склалися між ним і учнями, найяскравіше проявляється в засобах впливу, які використовуються педагогом у процесі навчально-виховної діяльності: а) засоби підтримки, захисту і стимулювання внутрішніх духовних сил дитини; б) засоби підкорення. Ним також були розроблені вимоги до методики їх використання учителем.

Цінність педагогічної спадщини В. Сухомлинського без сумніву збільшує те, що вченому вдалося у процесі багаторічної навчально-виховної діяльності у Павлівській школі експериментально перевірити свої теоретичні ідеї з питань взаємовідносин учитель-учень. Підготовка учителів до педагогічно доцільних стосунків з учнями здійснювалась ним в ефективних індивідуальних і колективних формах роботи: відвідування директором уроків учителів з метою аналізу їх взаємовідносин з учнем, індивідуальні бесіди з учителем, обговорення актуальних питань організації взаємин на засіданнях психологічного семінару і педагогічної ради, дискусії з форм і методів спілкування з благополучними і важкими дітьми, освітлення позитивного досвіду взаємин учитель-учень у колективному рукописному журналі «Педагогічна думка».

Своїми теоретичними ідеями та унікальним досвідом експериментальної роботи у Павлівській школі вчений обґрунтував необхідність організації педагогічно продуманих гуманістичних взаємин у шкільному колективі, оснований на духовності та доброзичливості, взаємній повазі і взаємному довір'ї. Творче використання теоретичних знахідок і дидактично цінного досвіду В. Сухомлинського з питань організації взаємин між учителем і учнем у практиці сучасних закладів освіти буде сприяти вдосконаленню підготовки учителя до виховання і навчання молоді на основі загальнолюдських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

- Білецька, 1994* – Білецька С. В. Взаємовідносини вчитель-учень у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського / С. В. Білецька // Методичні матеріали студентам, учителям, вихователям, викладачам вузів. – Харків, 1994. – 40 с.
- Білецька, 1992* – Білецька С. В. В.О.Сухомлинський про мистецтво усного слова педагога / С. В. Білецька // Психолого-педагогічні основи становлення творчої особистості учителя: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Суми, 1992. – С. 65–66.
- Дубінка, 1998* – Дубінка М. М. Навчити дитину вчитися: за поглядами В.О.Сухомлинського / М. М. Дубінка // Початкова школа. – 1998. – № 7. – С. 53–56.
- Мамчур, 1998* – Мамчур Л. І. Сухомлинський про роботу над словом / Л. І. Мамчур // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 56–58.
- Сухомлинська, 2008* – Сухомлинська О. В. Сухомлинський Василь Олександрович / О. В. Сухомлинська // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [Головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 893–894.

REFERENCES

- Biletska, 1994* – Biletska S. V. Vzaiemovidnosyny vchytel-uchen u pedahohichnii spadshchyni V.O.Sukhomlynskoho / S. V. Biletska // *Metodychni materialy studentam, uchyteliyam, vykhovateliam, vykladacham vuziv.* – Kharkiv, 1994. – 40 s.
- Biletska, 1992* – Biletska S. V. V.O.Sukhomlynskyi pro mystetstvo usnogo slova pedahoha / S. V. Biletska // *Psykhologo-pedahohichni osnovy stanovlennia tvorchoi osobystosti uchytelia: Materialy mizhvuzivskoi naukovy-praktychnoi konferentsii.* – Sumy, 1992. – S. 65-66.
- Dubinka, 1998* – Dubinka M. M. Navchyty dytynu vchytysia: za pohliadamy V. O. Sukhomlynskoho / M. M. Dubinka // *Pochatkova shkola.* – 1998. – № 7. – S. 53-56.
- Mamchur, 1998* – Mamchur L. I. Sukhomlynskyi pro robotu nad slovom / L. I. Mamchur // *Dyvoslovo.* – 1998. – № 3. – S. 56-58.
- Sukhomlynska, 2008* – Sukhomlynska O. V. Sukhomlynskyi Vasyl Oleksandrovych / O. V. Sukhomlynska // *Entsyklopediia osvity / Akademiia ped. nauk Ukrainy; [holovnyi red. V. H. Kremen].* – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 893-894.
- Sukhomlynskyi, 1961* – Sukhomlynskyi V.O. Moia pedahohichna systema / V. O. Sukhomlynskyi // *Radianska shkola.* – 1961. – №6. – S. 17.

UDC 37.013(092):378.011.3-051.373.3

Olha Novak

USING PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKYI TO DEVELOP PEDAGOGICAL COMPETENCY OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Стаття виявляє специфіку розвитку педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової школи з використанням педагогічної спадщини видатного педагога та гуманіста ХХ століття В. Сухомлинського. У науковому контексті розглянуті теоретичні аспекти розвитку педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Визначено поняття «професійна компетентність», «педагогічна компетентність», «професійна педагогічна компетентність». Виявлено, що процес розвитку педагогічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів визначається як певний результат професійної освіти, який відбувається протягом певного періоду навчання, з тим щоб студенти могли набувати знань, здібностей та вмінь, необхідних для бути готовим до педагогічної діяльності, розвинути свої здібності, здібності та професійні якості, а також підвищити творчу самореалізацію у професійній педагогічній діяльності.

Ключові слова: *тренінг, майбутні вчителі початкової школи, педагогічна спадщина, гуманіст та педагог В. Сухомлинський, професійна компетентність, педагогічна компетентність, професійна педагогічна компетентність, розвиток педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, інтерактивні методи навчання та навчання.*

The article reveals specificity in developing pedagogical competency of future primary school teachers with the use of pedagogical heritage of the outstanding educator and humanist of the 20th century V. Sukhomlynskyi. In the scientific context, theoretical aspects of developing pedagogical competency of future primary school teachers were considered. The concepts of «professional competency», «pedagogical competency», «professional pedagogical competency» were clarified. It was found that the process of developing pedagogical competency of future primary school teachers is defined as a certain result of professional education, which takes place during a certain period of study, so that students may acquire knowledge, abilities and skills, which are required to be ready for pedagogical activity, develop their abilities, capabilities and professional qualities, as well as enhance creative self-realization in professional pedagogical activity. It was specified that the process of developing pedagogical competency of primary school teachers during master's studies is mostly influenced by psychological and pedagogical